

ÄNGSÖ KYRKA

Ängsö gård 2:8, Ängsö församling, Västerås kommun, Västmanlands län

Digitalfoto Rolf Hammarskiöld

BESKRIVNING

Kyrkomiljön

Ängsö socken i sydvästra Västmanland omfattar en större Mälärö och några intilliggande holmar. Karaktärsdragen som utmärker landskapet är parklika lövskogar omväxlande med betesmarker, bergknallar och slånsnår. Längs stränderna förekommer rik vegetation, kala klippor och täta vassar. Hela Ängsö blev 1960 fridlyst som naturpark, i vars fredningsvillkor bland annat ingick nybyggnadsförbud. Ängsö har även klassats som riksintresse för kulturmiljövården.

Bebyggelsen är jämnt spridd över ön, mest samlad kring de gamla vägarna. Socknens centrum är Ängsö slott, fyra våningar högt med tre flyglar och omgivande stor park, samt andra ekonomibyggnader. Därutöver finns en mängd små torp, ett skolhus och några få arrendegårdar. Sockenkyrkan ligger direkt väster om slottsanläggningen och har alltsedan tillkomsten, omkring 1340, varit nära sammanknippad med godsets ägare. Fram till 1691 utövade de biskoplig myndighet över ön.

Kyrkoanläggningen

Kyrkogården ingår även som en del i slottsanläggningen. Genom smidda grindar mellan murade stigluckor med putsrustik, följd av en stentrappa och en lindallé, står den i direkt förbindelse med slottet. Omgivande bogårdsmur är av tegel, med sockelpartier av gråsten och pulpettak avtäckt med tegelpannor och tjärade nockbräder.

Gravvårdsområdet är mest gräsbevuxet, men sju gravar har bevarade sandbäddar. Runt kyrkan leder en bred gång, belagd med fint gårdsgrus. Flertalet gravstenar är av svart, polerad granit.

Östra muren - Digitalfotografi Svensk Klimatstyrning AB

Ängsö kyrka består av ett långhus med kor av samma bredd, tresidigt avslutat i öster, två korsarmar, västtorn och ett utbyggt gravkor i öster. Norra korsarmen är sakristia, medan den södra från början var sidokapell/vapenhus, på 1630-talet apterad som gravkor för de dåvarande ägarna av Ängsö.

Kyrkans grund och socklar är av gråsten, men för övrigt har den trots sin höga ålder murats helt i tegel. Murarna är tunnare än vanligt i medeltida kyrkor och stöds runt om av strävpelare: i samtliga hörn, mitt på korsarmarnas gavlar och mitt på långsidorna. Yttertaket sluttar brant och täcks med kopparplåt. Västtornet är slankt till formen och kröns av en obeliskformig, reslig huv. Gravkoret i öster är firsidigt med rundade hörn, kupoltak och spira.

Tornets portal och södra korsarmen – Digitalfoton Svensk Klimatstyrning AB

Fasadmurarna är oputsade, med omsorgsfull fogstrykning. Södra korsarmens gavelröste pryds av så kallad axmurning och på norra korsarmen finns ett stort blinderingskors, flankerat av spetsbågiga nischer. Fönsteröppningarna är spetsbågiga och försedda med vitmålade bågar av gjutjärn med spröjsverk i nygotiska former. Två stickbågiga portaler finns i söder och väster, med dörrar klädda med skivplåtar.

Tornets tegelfasader ligger utseendemässigt nära långhusets men att det tillkommit senare – 1744 – framgår av västra sidans stora minnesplatta i kalksten, inramad av putslistor. Ett annat markant avtryck från denna tid är den segmentbågiga västportalen med sockel av roslagssandsten och putsrustik i rokoko, dock krönt av ett återanvänt medeltida masverksfönster.

Piperska gravkoret i öster har den mest avvikande exteriören: sockel av roslagssandsten och slätputsade, pilasterindelade fasader som kalkavfärgats gula. Skulpterade fasaddekorationer är utförda i gotländsk, delvis marmorerad sandsten. Fönsteröppningarna är rundbågiga och har fönsterbågar av smidesjärn med blyinfattat glas.

Två stilideal möts – Digitalfoton Svensk Klimatstyrning AB

Inträde sker dels genom tornet i väster, dels genom södra korsarmen. Södra portalen har dekorerats med ett halvt skift utspringande tegelparti och en horisontell, profilerad tegellist ovanför. Dörren är beslagen med järnplåtar.

Kyrkorummet täcks av fem kryssvalv, vars ribbor har trepassformad genomskärning, samt ett tredelat valv över koravslutningen. Valven har murats samtidigt med väggarna; övergången dem emellan förmedlas av rundstavar. Längst upp i valvens hjässor sitter skurna valvbrickor.

Digitalfoto Svensk Klimatstyrning AB

Såväl valv som väggar är bemålade med olika bibliska figurframställningar, mot en bakgrund av rosor, bladverk och stiliserade träd. Målningarna är på grund av senare lagningar och överkalkningar fragmentariska och av den ursprungligen rika koloriten återstår idag mest den i rödbrunt utförda förteckningen. Vid sidan av bibliska motiv finns släktvapen målade i de västligaste travéerna, till minne av tidigare godsägare på Ångö.

Vapenhusets och mittgångens golv består av grå kalkstensplattor, lagda 1803 och därför med åtskillig patina men alltså i god kondition. I kyrkorummets främre del förekommer även brun kalksten. Under bänkkvarteren ligger fernissade brädgolv sedan en ombyggnad 1940. Bänkinredningen är sluten, med spegelindelade dörrar och skärmar, målade i en gråvit oljefärg. På bänkdörrarna finns siffror målade, ett minne från den tid då bänkindelning ännu förekom.

Predikstolen på norra sidan har femsidig korg prydd med kolonner och snidade, förgyllda ornament. Uppgång är murad från sakristian. Västläktaren består av ett indraget mittparti och två sidopartier som sträcker sig över kyrkorummets hela västra travé. Barriären är spegelindlad och målade i likadan gråvit nyans som bänkinredningen. Orgeln som står på mittpartiet har verk och fasad från 1782. Övre väggpartiet mellan läktare och vapenhus består dels av solfjäderformade glas i överdelen och ditsatta reliefer från gamla predikstolen i underdelen.

Digitalfoton Svensk
Klimatstyrning AB

I koret ligger gravhällar och däremellan kalksten. Altaret är murat och vanligen täckt med textilier. Framför altaret är rektangulär till formen, marmorerad i blå och grå toner. Bakom altaret höjer sig en fristående altarprydnad i trä, försedd med rikt förgyllda skulpturer och sniderier. För att få större djup i kyrkorummet är altarprydnaden utformad som en öppen båge mot bakomvarande gravkor, där två marmorsarkofager finns uppställda.

Sakristian i norra korsarmen är liksom kyrkorummet kryssvälvd, men golvet består här av bräder. Eftersom lokalen bara har ett mindre fönster mot öster har den behållit en lite ålderdomlig, mörk prägel. I norra väggen finns en murad nisch som iordningställts till litet andaktsaltare. Västra väggen upptas helt av en platsbyggd skåpinredning.

Ljusare och rymligare är södra korsarmen, med ett högt spegelvalv slaget vid ombyggnad på 1630-talet. Valv och väggar är enhetligt vitlimmade. I valvkapporna finns epitafier uppsatta på rad. Golvet är belagt med gammalt handslaget tegel. Innanför södra ingången är ett medeltida helgonskåp uppställt, den enda bevarade resten av kyrkans medeltida konstverk. En trappa leder upp till greveläktaren, avsedd för Ängsö gods ägarfamilj.

Digitalfoto Svensk Klimatstyrning AB

Kort historik

Tillkomsten av den medeltida Ängsö kyrka anges till omkring 1340, en i sammanhanget ovanligt exakt datering. Bygget initierades och finansierades till största delen av den mäktige Nils Ambjörnsson, riksråd, riksdrotts och dåvarande innehavare av godset Ängsö. Den ursprungliga kyrkan omfattade nuvarande långhus och korsarmar. Att kyrkan byggdes helt i tegel berodde förmodligen på att byggherren var resursstarkare än en vanlig landsortsförsamling och kunde svara för tegeltillverkning i den mängd som krävdes. Intrycket av ett påkostat bygge förstärks av de många ornamentala inslagen i fasadmurarna. Mitt på långhusets sannolikt spåntäckta tak placerades en klockförsedd takryttare. Kyrkorummet var valvslaget från början och tycks tämligen omgående ha fått sina dekorativa kalkmålningar, vilka finns kvar om än i fragmentariskt skick.

Den nuvarande predikstolen kom på plats 1628, fast den ändrat utseende sedan dess. På 1630-talet antas att södra korsarmen ombyggdes till gravkor för ätten Sparre, dåvarande ägarna av Ängsö slott. Dess två kryssvalv revs och ersattes med ett så kallat spegelvalv, inlagt betydligt högre än de medeltida valven. Gravkoret förenades med kyrkorummet genom två stickbågiga valvöppningar mellan korsarm och kyrkorum. Samtidigt fick delar av kyrkorummet nya målningar av senrenässanskaraktär.

Sedan familjen Piper förvärvat Ängsö 1711 inleddes en stor förnyelse. Dåvarande, möjligen medeltida masverksfönster borttogs, fönsteröppningarna ändrades till stickbågig form och fönsterbågar av smidesjärn med blyinfattat glas blev insatta. Södra korsarmens portal vidgades och försågs med den alltjämt bevarade järnklädda dörren. Troligen överkalkades såväl kyrkorummets medeltida målningar som 1600-talsmålningar.

På 1730-talet färdigställdes Piperska gravkoret, beläget öster om koret, byggt i senbarockens former med rikt artikulerade fasader i puts och skulpterad sten, samt ett kupoltak. Altaruppsatsen som kom på plats 1736 fick sin utformning helt anpassad till det nybyggda, bakomvarande gravkoret.

Kyrkans torn byggdes åren 1742-44, murat likadant som den befintliga kyrkan och även i övrigt med en arkitektoniskt anpassad utformning. Tornkroppen gjordes slank, nästan gotisk till sina proportioner. Den kröntes av en obeliskformig, reslig huv, tydligt inspirerad av Nicodemus Tessin d y: s spira på domkyrkan i Västerås. Över tillkommande västportal placerades den tidigare västgavelns gotiska, masverksindelade rundfönster. Klockorna flyttades upp i tornet och en tidigare klockstapel öster om kyrkan revs, liksom takryttaren som dittills suttit mitt på långhustaket.

Vid en större förnyelse 1803 tillkom nuvarande kalkstens- och tegelgolv, samt de slutna bänkkvarteren vars utsidor bevarats till våra dagar. Predikstolens 1600-talssniderier borttogs 1815 för att ersättas med ornament i senempir. Södra sidoskeppets grevläktare byggdes 1847.

Digitalfoto Svensk Klimatstyrning AB

Kyrkans fönsteröppningar förstörades 1865 till dagens spetsbågiga form. Bågar av gjutjärn insattes, med mattslipade glasrutor infattade i gotiska spröjsverk. I bågarernas övre del förekom färgade rutor. Två år senare blev fasaderna kalkfärgade i tegelrött med vita fogar, en färgsättning som ännu förekommer fragmentariskt på tegelmurarna. Vid en stor omläggning 1889 ersattes takets dittillsvarande spåntäckning med falsad, svartmålad plåt. Samtidigt utrustades kyrkorummet med en värmeugn från Klafreströms bruk.

En inre förnyelse 1939-40, som av olika skäl måste begränsas, innebar att bänkinredningen ombyggdes till större komfort med bibehållande av bänkfasaderna. Fönstren försågs med inre bågar och i södra korsarmen iordningställdes ett sidokapell, där ett medeltida Sankta Annaskåp placerades. Elektrisk uppvärmning infördes i kyrkan 1950, vilket innebar att tidigare eldstäder kunde avlägsnas.

Den senaste stora yttre upprustningen ägde rum 1967, då yttertaket och tornets huv fick nuvarande koppartäckning. Fasadmurarnas fogar lagades och i tornet utbyttes även åtskilliga tegelstenar.

En mångårig diskussion föregick den senaste stora inre restaureringen, genomförd 1970-72. Frågan gällde om kyrkorummets alla medeltida målningar borde friläggas/restaureras eller bara valvens som var i bäst skick. En nästan fullständig restaurering blev möjlig, mycket tack vare särskilda anslag från Berit Wallenbergs stiftelse. Arbetet pågick etappvis i tre års tid och innebar även att altarringens ursprungliga marmorering återställdes. Vid sidan av denna stora konservatorsinsats blev fönsterbågarnas färgade, mattslipade glas från 1865 ersatta med klara ofärgade rutor, fönstren i Piperska gravkoret fick nya, blyinfattade rutor, vindfång byggdes innanför södra och västra ingångarna och en ny, mindre utrymmeskrävande trappa byggdes till södra korsarmens greveläktare.

Kulturhistorisk karakteristik och bedömning

Ängsö kyrka är en av landets få högmedeltida landsbygdskyrkor helt byggd i tegel, med ett kyrkorum som alltifrån början varit valvslaget. Långhuset med sina två korsarmar och branta sadeltak har sina ursprungliga proportioner. Bevarade särdrag är tegelfasaderna med inslag av dekorativ murning på gavlarna, kyrkorummets valv och väggar med bevarade målningar, samt portalen till sakristian. Det runda masverksfönstret ovanför västportalen är möjligen också ursprungligt, fast flyttat.

Av senare tillägg märks framförallt Piperska gravkoret i senbarock från 1730-talet. Tornet från 1742-44, ritat av Carl Hårleman, är visserligen stilmässigt anpassat till långhuset men västportalen och den obeliskformiga huven återspeglar tiden för deras tillkomst. De järnbeslagna ytterdörrarna är också från 1700-talet. 1800-talets viktigaste avtryck exteriört är de spetsbågiga fönsteröppningarna med gjutjärnsfönster i nygotisk stil. Yttertakets kopparplåtar blev lagda 1967.

Av inre förändringar skall nämnas södra korsarmens ombyggnad till gravkor på 1630-talet, då ett spegelvalv ersatte de två ursprungliga kryssvalven. Altaruppsatsen i senbarock tillkom på 1730-talet, sedan Piperska gravkoret blivit tillbyggt. Västläktaren med sitt orgelverk och spegelindelad, ljusgrå läktarbarriär tillkom 1780-82. Kyrkorummets slutna bänkinredning från 1803 går i liknande stil, liksom den södra så kallade grevläktaren från 1854. Kalkstens- och tegelgolven är till största delen från 1803, d v s relativt gamla och har fått patina.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- Kyrkobyggnaden är ett väl bevarat medeltida byggnadsverk, vars mest värdefulla särdrag är fasaderna med dekorativa murningar, kyrkorummets ovanligt gamla valvkonstruktion, samt valvens och väggarnas kvarvarande målningar.
- Piperska gravkoret i senbarock, från 1730-talet, är ett påkostat och välbevarat exempel på hur dåtidens välbärgade byggde monument över sig.
- Tornet som byggdes 1742-44, efter Carl Hårlemans ritningar, är ett tidigt exempel på en tillbyggnad anpassad till en äldre tids formspråk.
- Kyrkans järnbeslagna ingångsdörrar från 1700-talet är av hantverkshistoriskt intresse.
- Orgeln från 1780-82 har ett av stiftets äldsta i bruk varande verk. Orgelfasaden är också av stort värde.
- Kyrkorummets bänkinredning och stengolv är från 1803, en relativt hög ålder och med sin patina är de av stor betydelse för kyrkorummets historiska atmosfär.
- Kyrkogården och omgivande bogårdsmur är känslig för förändringar.

Digitalfoto Svensk Klimatstyrning AB

Källor och litteratur

Otryckta källor

Riksantikvarieämbetets antikvarisk-topografiska arkiv (ATA):

- Ihrfors, Eric: *Westmannia sacra*, handskrift färdigställd 1899-1902, baserad på församlingsarkivens handlingar från äldsta tid fram till omkring 1900

Västerås kyrkliga samfällighets arkiv (VKS):

- Bygghandlingar, fakturor och fotografier rörande olika reparationer 1912-1997

Västerås stifts arkiv (VS):

- Västerås domkapitel E IV B; 132, inventarium från prostvisitation 26-27/7 1856
- Västerås domkapitel E IV B; 132, inventarium från prostvisitation 28-29/6 1873
- Västerås domkapitel E V a; 2, ämbetsberättelse 1911-15
- Västerås domkapitel E V a; 4, ämbetsberättelse 1949-55

Litteratur

Boström, Erik: *Medeltida kalkmålningar i Västmanlands län – en inventering/Västmanlands fornminnesförening och Västmanlands läns museum, årsskrift 1984, s 7-132/*

Karlsson, Lennart: *Medieval ironwork in Sweden, Volume I & II - Stockholm 1988, s 17, 113*

Laurell, Theodor (I): *Ängsö kyrkas 600-årsjubileum/Julbok för Västerås stift 1940, s 189-194/*

Laurell, Theodor (II): *Ängsö kyrka - Västerås 1960 (4: e upplagan)*

Nisbeth, Åke (I): *Ängsö kyrka - Utgiven av Västerås stifts kyrkoberivningskommitté 1977*

Nisbeth, Åke (II): *Ängsö kyrka och dess kyrkomålningar/Kungliga vitterhets-, historie- och antikvitetsakademins handlingar, antikvariska serien 33 – Stockholm 1982/*

Sjögren, Josef: *Orgelverken i Västerås stift – En historisk översikt 1952, Nordiska museet/Stockholm 1952*

Övriga uppgifter

Inventeringsperiod: 2005-08

Fältinventering: Rolf Hammarskiöld, Västerås stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Rolf Hammarskiöld, efter samråd med referensgrupp utsedd av Västerås stift

Rapportsammanställning: Rolf Hammarskiöld, Västerås stift

Färdigställd: 2005-09-14

Sammanställning av viktiga händelser för kyrkan, relaterade till källor

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1200 (ca)	Specifika inventarier - dopfont	En dopskål av sandsten utgör kyrkans äldsta bevarade inventarium. Var den från början stått är okänt. Enligt traditionen skall Ängsö kyrka ha föregåtts av ett kapell vid gården Berg, på en plats som alltjämt kallas Kapellbacken.		Nisbeth (I) s 12
1340 (ca)	Nybyggnad Arkitektur- bunden utsmyckning – kalkmålning	Kyrkan uppfördes på initiativ och bekostnad av Nils Ambjörnsson, riksdrots och riksråd. Den ursprungliga kyrkobyggnaden omfattade långhuset med kor av samma bredd, två korsarmar av vilka den norra då liksom nu nyttjades som sakristia och den södra som sidokapell och vapenhus. Murarna bestod nästan helt av tegel, tunna jämfört med vad som var normalt. Murningen gjordes med omsorgsfull fogstrykning och dekorativa inslag. Kyrkans ursprungliga fönster hade högre placering och masverk av kalksten. (Ett fönster finns bevarat över tornets portal, dit det flyttades 1742-44, överdelen av ett har bevarats på ursprunglig plats i sakristians östvägg.) Norrväggen saknade från början fönster. Två ingångar: Genom södra korsarmen och i västra gaveln. Kyrkans tak var troligen täckt med spån. Mitt på taket fanns en liten takryttare, försedd med klocka Över såväl långhusets som korsarmarnas kyrkorum slogs kryssvalv med ribbor som fick trepassformad genomskärning, samt i trä skurna valvbrickor. Eftersom valven murades samtidigt med murarna saknas sköldbågar, istället förmedlades övergången mellan valv och väggar av rundstavar. Kyrkorummets valv och väggar blev rikt bemålade med olika bibliska figurframställningar. Som bakgrund tjänade stora rosor, rankor med olika bladformer, stiliserade träd, samt gotiska arkitekturkulisser. Sakristian och sannolikt även vapenhuset fick rödkalkade väggar, vitkalkade valvkappor och gråmålade valvribbor. Att kyrkan anlades på en höjdplatå har inneburit stabila byggnadsförhållanden alltsedan dess. Skyddsbrev för kyrkan och prästgårdens egendomar utfärdades 1346 av konung Magnus Eriksson.		Boström, s 125-128 Nisbeth (I) s 3, 6 Nisbeth (II) s 26-27, 38-39, 43-49 60-61
1400- tal	Fast inredning – port	Nuvarande dörr till sakristian blev insatt. Den består av tre furuplank med täljda ytor och sammanhålls med tre bandgångjärn		Karlsson (II) s 17 & Karlsson (II) s 113
1628	Fast inredning – predikstol	Kyrkans nuvarande predikstol kom på plats, skänkt av fru Brita Båth på Ängsö. Ursprungligen var den prydd med målade träsniderier. (Dessa borttogs därifrån 1815 och finns nu på orgelfasaden, i tornet och sakristian)	Medhjälpare till snickare Hans Tyske, Västerås	Nisbeth (I) s 12-13
1630-t	Ändring – ombyggnad, interiör Arkitektur- bunden utsmyckning – kalkmålning	Södra korsarmen ombyggdes till gravkor för ätten Sparre, dåvarande ägarna av Ängsö slott. Dess två kryssvalv revs och ersattes med ett så kallat spegelvalv, inlagt betydligt högre än de medeltida valven. Gravkoret förenades med kyrkorummet genom två stickbågiga valvöppningar mellan korsarm och kyrkorum. Samtidigt blev delar av kyrkorummet dekorerat med dekorativa kalkmålningar, huvudsakligen blad- och blomrankor.		Nisbeth (I) s 3 Nisbeth (II) s 31, 36-38
1642	Vård/underhåll – interiör	Kyrkorummets putsade ytor lagades med lerhaltigt kalkbruk		ATA: konservatorsrapport 1993

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1682	Vård/underhåll – tak	Kyrkans spåntäckta tak reparerades över koret		ATA, Ihrfors, s 1779
1685	Fast inredning – orgel	Dåvarande orgelverkets pipor rensades och putsades		ATA, Ihrfors, s 1779-1780
1691	Äldre kulturhistorisk inventering	Dåvarande innehavaren av Ängsö, friherre Johan Sparre, berövades sin biskopsmyndighet över ön. Det skedde genom ett brev från Kung Karl XI, daterat den 21/11 1691		
1695	Vård/underhåll – exteriör	Klockstapeln genomgick större reparation		ATA, Ihrfors, s 1780
1707	Äldre kulturhistorisk inventering	Friherre Johan Sparre, dåvarande innehavaren på Ängsö, lät stänga kyrkan, sedan kyrkoherde Eric Wigelius uppmanat Sparre att bättra sitt leverne. Gudstjänsterna hölls vid prästgården från den 28 januari till den 12 juni 1707.		Laurell (II) s 7
1710		Kyrkan var stadd i förfall då Christina Piper, född Törnflycht, detta år förvärvade Ängsö gods (i sin man Carl Pipers namn).		Nisbeth (II) s 34
1711	Ändring – ombyggnad, fönster, port Vård/underhåll – stomme Vård/underhåll – målningsarbete, interiör	Sedan familjen Piper förvärvat Ängsö inleddes stor förnyelse: Dåvarande, möjligen medeltida masverksfönster borttogs och fönsteröppningarna ändrades till stickbågig form. Fönsterbågar av smidesjärn med blyinfattat glas blev insatta. Södra korsarmens portal vidgades, dekorerades med ett halvt skift utspringande murparti och försågs med alltjämt bevarad järndörr. Lagningar av kyrkorummets valv och väggar skedde med limförstärkt kalkbruk Troligen överkalkades såväl kyrkorummets medeltida målningar som 1600-talsmålningar.		Nisbeth (II) s 31, 35, 39 VS: E IV b; 132, Inventarium 1873
1730-talet	Nybyggnad – gravkor	Piperska gravkoret blev färdigställt, beläget öster om koret. Det byggdes i senbarockens former, med rikt artikulerade fasader i puts och skulpterad sten, samt ett kupoltak. Fasaderna indelades med murade och putsade pilastrar. Grundförhållandena gjorde det nödvändigt att förlägga gravkryptan till större delen ovan jord, vilket medfört att gravkorets golv ligger betydligt över kyrkorummets.		Nisbeth (II) s 27
1736	Fast inredning – altarpupp	Ny altarpupp kom på plats, bekostad av grevinnan Christina Piper. Den har en triumfbågsliknande uppbyggnad och har komponerats ihop med det bakomvarande gravkorets arkitektur. I centrum finns ett skulpterat, förgyllt krucifix, flankerat av skulpturer som framställer kärleken/dopet och tron. Uppsatsen kröns av en bild av Guds lamm.	Bildhuggare Johan Jerling	Nisbeth (I) s 12
1742-44	Nybyggnad - torn	Tornet uppfördes, vars utformning medvetet anpassades till kyrkan. Tornkroppen gjordes slank, nästan gotisk till sina proportioner. Den kröntes av en obeliskformig, reslig tornhuv, tydligt inspirerad av Nicodemus Tessin d y: s spira på domkyrkan i Västerås. Över tillkommande västportal placerades den tidigare västgavelns gotiska, masverksindelade rundfönster. Klockorna flyttades upp i tornet, sedan den tidigare klockstapeln rivits. Även den tidigare takryttaren mitt på taket revs. Västportalen försvann. Upp på det då fullbordade tornet. Den 9/11 1744 sattes korset på det då färdigställda tornet. (Vid samma tid gjordes en stor utbyggnad på intilliggande Ängsö slott, klockan från den rivna takryttaren flyttades till slottets mittorn, där det alltjämt utgör slagklocka)	Carl Hårleman	Nisbeth (II) s 27, 33-34 ATA: Ihrfors, s 1791

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1780-82	Fast inredning – läktare	Nuvarande västläktare byggdes och 8-stämmig orgel installerades. Orgelfasaden pryddes med förgyllda bildhuggerier.	Orgelbyggare O Schwan	Nisbeth (I) s 13 Sjögren, s 96
1783	Äldre kulturhistorisk inventering	Den 25/8 1783 träffades kyrkan av flera blixtar. Fönstret över stora ingången slogs sönder och några hål uppkom i tornets mur, men ingen brand utbröt.		ATA: Ihrfors, s 1791-93 VLT 1958-05-13 (referat av Inrikes tidningar)
1803	Fast inredning – bänk - inredning Ändring – ombyggnad, golv	<ul style="list-style-type: none"> Ny, sluten bänkinredning byggdes, vars gavlar och skärmar målades med oljefärg i en gråvit nyans. Nuvarande kalkstensgolv lades i kyrkorummets mittgång. I sakristian lades tegelgolv. 		Laurell (II) s 11 Nisbeth (I) s 13
1815	Fast inredning – predikstol	Predikstolen byggdes om. Dess 1600-talssniderier ersattes med förgyllda emblem i empirestil. Sniderierna överfördes bland annat till orgelfasaden.	Bildhuggare A Fahlcrantz	Nisbeth (II) s 31
1847	Fast inredning – läktare	Grevliga läktaren byggdes i södra sidoskeppet. Dess barriär pryddes med två Piperska vapensköldar.		Laurell (II) s 11
1853	Vård/underhåll – exteriör	Kyrkans dåvarande spåntak ströks med tjära och kimrök		VS: E IV b; 132, inventarium 1856
1854	Vård/underhåll – interiör	<ul style="list-style-type: none"> Kyrkorummets valv och väggar vitlimmades. Bänkar, orgelverk och predikstol ommålades. Sakristian reparerades och ommålades 		VS: E IV b; 132, inventarium 1856
1865	Ändring – ombyggnad, fönster	De förut stickbågiga fönsteröppningarna förstörades till dagens spetsbågiga form. Bågar av gjutjärn insattes, med mattslipade glasrutor infattade i gotiska spröjsverk. I bågarnas övre del förekom färgade rutor. Altarringen målades med pärlfärg och sammetsbekläddes.		VS: E IV b; 132, Inventarium 1873
1867	Vård/underhåll - exteriör	Kyrkans och tornets fasader tegelfärgades		VS: E IV b; 132, Inventarium 1873
1871	Vård/underhåll – exteriör	Kyrkans dåvarande spåntak reparerades och ströks med asfalttjära.		VS: E IV b; 132, Inventarium 1873
1877	Teknisk installation - värme	Sakristians kakelugn omsattes och anslöts till ny rökledning		VS: E IV b; 132, Inventarium 1882
1889	Ändring – ombyggnad, tak, takstol	Kyrkans tak täcktes med falsad järnplåt som målades med svart oljefärg (istället för tidigare spåntäckning). Omfattande reparationer av takstolskonstruktionen hade dessförinnan skett. Arbetena avslutades den 30/8 1889 (visar kroppåsbrev) Kyrkan försågs med ny värmeugn (Klafreströms bruk)		VS: E V a; 2, ämbetsberättelse 27/3 1900 + Kroppåsbrev (funnet vid arbeten 1967)

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1906-10	Teknisk installation – värme	Två nya cylindrar installerades i värmeugnen Det tämligen nylagda plåttaket ommålades.		VS: E V a; 2, ämbetsberättelse 1906-10
1912	Vård/underhåll – interiör	Kyrkans valv och väggar kalkades. Bänkinredningen ommålades likadant som förut Nytt tegelgolv lades i sakristian.		VKS: Räkning 1912-10-12 VS: E V a; 2, ämbetsberättelse 1911-15
1923	Fast inredning – orgel	Orgelverket reparerades.		Sjögren, s 97
1931	Ändring – restaurering, interiör	Sakristiporten restaurerades: Lager av vit och gulaktig färg skrapades bort, så att rester av ursprunglig röd, grön och svart färg frilades. Denna målning rekonstruerades, liksom ett Sparrevapen med hjälmbuske.		Laurell (II) s 13
1934	Vård/underhåll	Undersökning företogs med anledning av uppkommen spricka, genomgående i mitten av valvbågen mellan kyrkans kor och Piperska gravkoret. Dessutom förekom finare sprickor i den till bågen ifråga anslutna valvkappan invid bågens anfang. Vid överknackning kunde dock inga lösa stenar upptäckas och grävning av provgrop mellan kyrkan och gravkoret måste avbytas efter ett par decimeter då stora stenblock anträffades. Det konstaterades att kyrkan synbarligen vilade på fast berg, att sprickbildningarna berodde på sidoförskjutningar och säkert var av gammalt datum, kanske redan då koret tillbyggdes.	Intendent Nils Royen, Byggnadsstyrelsen	ATA: Rapport av Nils Royen 1934-08-17
1939-40	Fast inredning – bänkinredning Ändring – ombyggnad, fönster	Kyrkans bänkinredning ombyggdes för att bli bekvämare. Bänkarna breddades från 700 till 800 mm, samtidigt som antalet bänkar minskades. Bänkdörrarna återanvändes, men de fasta mellanstyckena breddades. Bänkfasadernas listverk kompletterades. Ommålning skedde med matt oljefärg i ungefär samma ljus gråvita ton som förut. Fönstren försågs med inre bågar. I kyrkans södra korsarm inrättades ett dopkapell, med kyrkans äldsta dopfunt (ca 1200) och ett Sankta Anna-skåp (1400-tal). Piperska gravkorets tak och väggar ommålades I sakristian byggdes ett altare. Ovan altarets krucifix hängdes ett fragment från predikstolens ursprungliga sniderier.	Program: Arkitekt Viktor Segerstedt, Entreprenör: Gotthard Larsson, Ängsö	ATA: Rapport av Ivar Andersson 1940-05-29 VKS: Beskrivning 30/6 1939, redogörelse 4/4 1940 Laurell (I) s 189
1950	Teknisk installation – värme	Elektrisk uppvärmning infördes i kyrkan, vilket innebar att tidigare eldstäder kunde avlägsnas.	AB Västerås elektriska byrå	VS: E V a; 4, ämbetsberättelse 1949-55
1953	Ritning godkänd	Restaureringsprogram upprättades av arkitekt Sven A Söderholm, men det kom inte till genomförande.	Arkitekt Sven A Söderholm	ATA: Program
1967	Vård/underhåll – exteriör, stomme	Tornets fasadmurar lagades med handslagna tegel, vilka patinerades. Murfogarna sågs över och ströks på nytt där så krävdes, både på långhus och på torn. Tornets putsade listverk nyputsades med KC-bruk Kyrkans yttertak nytäcktes med falsad koppar (istället för befintlig järnplåt från 1889). Takstolarna riktades och ny underlagspanel blev lagd. Valven värmeisolerades med mineralull Befintliga hänggrännor av urholkade ekstockar nedtogs och lämnades till Västmanlands läns museum för magasinering. Korset och vindflöjeln längst upp förgylldes	Program: Civilingenjör Albert Andersson Entreprenad: Byggnads AB Egon Nordvall Förgyllning: Hugo Löfgren	VKS: Arbetshandling 1966-09-15 Fotografier Rapporter Folket 1967-07-12 VLT 1967-07-26

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1969	Ritning godkänd	Arkitekt Nils Tesch upprättade förslag till den restaurering, som genomfördes 1970-72	Arkitekt Nils Tesch	VKS: Program för restaurering 1969-06-04
1970	Ändring – restaurering, interiör	Arbetet att frilägga och restaurera valvens och väggarnas medeltida målningar inleddes.		ATA: Rapport av Lars Göthberg 1973
1971-72	Ändring – ombyggnad, fönster Ändring – restaurering, interiör Teknisk installation – värme	<p>Stor förnyelse och restaurering 18/10 1971- 2/6 1972</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fönsterbågarnas färgade, mattslipade glas ersattes med klara ofärgade rutor. • Fönstren i Piperska gravkoret fick nya blyinfattade rutor • Kyrkorummets valv och väggar skrapades rena från 1600-1700- och 1800-talens kalkskikt så att medeltida dekorationsmålningar blev frilagda och restaurerade. (En del 1600-talsmålningar återställdes dock inte, exempelvis en banddekor i korets valvribbor) • Vindfång byggdes innanför södra och västra ingångarna. • Ny, mindre utrymmeskrävande trappa byggdes till greveläktaren • Sakristian fick ny skåpinredning • Vapenhusets golv värmeisolerades, befintlig kalksten lades tillbaka. • Trasiga golvplattor i tornrummet byttes och fogningen kompletterades • Glasparti mellan Piperska gravkoret och kyrkan borttogs • Bänkar, orgelläktare och predikstol ommålades likadant som förut • Altarringens ljusgrå färg avskrapades och dess ursprungliga marmorering restaurerades • Elvärmesystemet förnyades fullständigt, även Piperska gravkoret försågs med elvärme. • En krypta under koret dokumenterades vid pågående arbeten <p>Kyrkan återinvigdes lördagen den 3/6 1972</p>	<p>Program: Arkitekt Nils Tesch</p> <p>Konservatorer Sven Dahlén och Lars Göthberg (SHM)</p>	<p>ATA: Rapport av Lars Göthberg 1973</p> <p>Nisbeth (II) s 30-31</p> <p>VKS: Program för restaurering 1969-06-04 Fotografier</p> <p>VLT 1971-10-30</p>
1986-87	Vård/underhåll	Kyrkogårdsmuren reparerades och förstärktes med stödmur av armerad betong	H-L schakt AB	VKS: Fakturor 1986-12-19, 1987-07-14 Redovisning 1988-01-29
1993	Ändring – restaurering, exteriör	Sandstensdetaljer i kyrkans fasader restaurerades. Grindstolparnas reliefer rengjordes och lagades med stenlagningsbruk. Fogning skedde med hydrauliskt bruk. Piperska gravkorets gesims, listverk, pilastrar och fönsteromfattningar ångtvättades och lagades. Begränsad marmorering utfördes på nytt.	Firma Stenkultur, Stockholm	ATA Dnr 331-90-1994 VKS: slutbesiktning 1993-07-08, Konservatorsrapport 1993-12-26
1994	Vård/underhåll	Kyrkans fönster renoverades	Hantverkar'n måleri AB, Västerås	VKS: Faktura 1994-10-19

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1997	Teknisk installation – värme	Kyrkorummet började regleras genom införande av intermittert uppvärmning.	Svensk Klimat - styrning AB	VKS
1998	Fast inredning – orgel	Kyrkans orgel restaurerades till mer ursprungligt skick.	Mads Kjersgaard, Uppsala & Robert Gustavsson, Härnösand	VLT 1998-02-27
2005-2006	Vård/underhåll	Vård- och underhållsplan upprättades för Ängsö kyrka	Svensk Klimat - styrning AB	VKS

